

ÉRDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

NEMZET ÉS ÁLLAM A REFORMKORBAN

ÍRTA
BALOGH ARTÚR

KOLOZSVÁR, 1946
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

A szerkesztésért és a kiadásért Szabó T. Attila felel
Minerva Rt. Kolozsvár, No. 99. Fsoć. jud. Cluj, 9006. F. v.: Kiss Márton igazgató

A magyar történet reformkornak nevezett időszakát, amely a régi rendi Magyarországot modern, jogegyenlőségi államába átvzette, az 1832—36-i országgyűléstől számíthatjuk. A század elejének többi országgyűlései nem foglalkoznak reformkérdésekkel; közjogi kérdések, az ország alkotmánya ellen Bécs részéről intézett támadások kivédése, az „alkotmány körülsáncolása“, a régi gravaminális politika vannak előtérben. Az 1790—1-i országgyűlés alatt megindított reformterveknek el kellett aludni egy időre. De az 1832—36-i első reformországgyűlés azokat az eszméket elevenítette fel, amelyek már az 1790—1-i nevezetes országgyűlésen, az ez által kiküldött bizottságok rendszeres munkálataiban, az akkori követi utasításokban és az egykorú publicisztikai irodalomban felmerültek.

Ennek a korszakalkotó alkotmányfejlődési folyamatnak záróköve az 1847—8-i országgyűlés, amely a maga „vágató“ törvényhozásával hetek alatt végezte el azt, amit a nemzet addig hosszú időn át meg nem valósíthatott. Nagy volt a feladat, csekély a megoldására fordított idő. Nagy volt a különbség a lehanyaglott régi és az életre hívott új világ között. Nem esoda, hogy még a legjelesebbek is kételkedtek abban, vajjon a nemzet megérett-e a reformokra, nem voltak tisztában némely kérdéssel és nem csekély fejtörést okozott az, hogyan lesz lehetséges némely új intézményt sok százados régiekkel összeegyeztetni.

Amikor ez a nagy változás végbement, a nemzetállam az európai kontinensen csak a franciáknál volt megvalósítva, amint-hogy a modern állam alapjait általában az ember és polgár jogainak északamerikai minták után alkotott, több rendbeli francia kinyilatkoztatásai nyomán fogadták el a többi európai szárazföldi államok. A mi negyvennyolcunkra is az akkor általánosan elterjedt szabadságeszmék hatottak kiobbantólag. De ez csak úgy történhetett, hogy a magyarnak századok óta megvolt a maga fel-fogása a nemzeti lét függetlenségéről, az önrendelkező életnek a nemzettek által való meghatározásáról, ha ezt teljes mértékben

nem is tudta megvalósítani. Ezt az az egészen sajátos államfelfogás tette lehetővé, amely az államot és az államhatalmat a koronában szimbolizálva az államnak és az államhatalomnak a király személyétől különletét hirdette s ez által a más államokban helyet foglalt patrimonialis államfelfogást nálunk lehetetlenné tette.

Milyen volt a XIX. század közepén új életet kezdő magyar világnak nemzete, állama?

Széchenyinek politikai programjában a legnagyobb gondot a nemzet egységének hiánya adja. Öt párt, hat vallás, tíz nemzet, ötvenkét vármegye. Ez gyengeségünk oka. Az a körülmény, hogy az ország „Hungaria polyglotta“, igen nagy tehertétel volt fejlődésében. A magyarság számaránya kedvezőtlen. A Mátyás korabeli 80—85 százalék a XVIII. század elejére (1720) mintegy felére csökken; ekkor, a 2.5 millió lakosságból csak 46 százalék magyar. II. József korában a 3—3.5 millió magyarral szemben németeknek, szerbeknek és románoknak a század folyamán nagy számban történt betelepítése és bevándorlása folytán 4—4.5 millió nem magyar áll. 1842-ben a nem egészen 13 milliányi lakosságban a magyarság csak 37 százalékot tesz ki (Az abszolút korszakban, 1850-ben végrehajtott népszámlálás szerint a 11.6 milliányi lakosságban 41.6 százalékot). A nemzetiségi kérdés alapja tehát megvan már a XVIII. században, a következőben a legégetőbb problémává válik.

Külföldi szemlélők s az ország sorsán aggódó hazafiak egyaránt látják a soknyelvű népességből támadható veszélyeket. „A magyarok — írja HERDER 1791-ben — mint az ország lakosainak csekélyebb része most szlávok, németek, oláhok és más népek közé vannak beékelve, s századok multán talán már a nyelvüket is alig lehet felfedezni.“¹ SZÉCHENYI, a magyar újjászületés nagy elindítója, már 1835-ben azon töpreng, hogy „a hazánkban létező sarjadék-népeknek anyatörzsöke odakünn van“, elolvadásuk, megsemmisülésük lehetetlen, mert van mindnyájuknak, ki érettük virrasszon. „Mi magyarok, ha nemzeti fennmaradásunkért aggódunk — csak megsemmisítettésünk ellen védelmezzük magunkat. Magyarország egyéb nemzetiségei ellenben, ha nyelveiket, sajátágaikat törekednek terjeszteni honunkban, nem elolvasztásuk, megsemmisítettésük ellen vívnak, minthogy nekik valóságos hazájuk künn van, ... de minket magyarokat igyekeznek kiszorítani legszívtelenebbül, legirgalmatlanabbul, elpusztult sajátunkban, eltöröltött létünkben osztozandók, mert ha nincs Hunnia határi közt

¹ Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. IV. rész, XVI. könyv, II. fejezet.

hazánk, egybűtt e földön többé sehol sincs.“² — WESSELÉNYI úgy látja, hogy a monarchiát a szlávság részéről végromlás fenyegeti és ez éppen Magyarországra nézve a legsúlyosabb. Rámutatva a román törekvésekre is, előre megrajzolja látnoki szemmel a trianoni csonka ország képét: „Minket magyarokat honunk közepén azon részre szorítva, melyet tisztán magyarok laknak, egy kis tartománycsekává szigorodva megengednének létezni vagyis tengődni.“³

A nemzetiségek mozgolódását nem a latin nyelv elhagyásával a magyarnak államnyelvvé tétele váltotta ki. Igaz, hogy amíg a latin volt a hivatalos nyelv (de csakis ez, „patria lingua“ nem volt, mert általánosságban legalább a társalgás nyelvivé már a nők latinul nem tudása miatt sem válhatott), amíg az országgyűlésen magyar, tőt s a többi nemzetiség ezen a nyelven tanácskozott, a nemzetiségeknek eszükbe sem juthatott a maguk nyelvét félteni. De ha a holt nyelv uralma megszűnt, az államnyelv csak a magyar lehetett. A magyar államnyelv behozatala fokozatosan, olyan lassú ütemben (az 1791:XVI. t. c.-tól az 1844:II. t. c.-ig több mint félszázad telik el) és olyan kíméletesen történt, hogy abban a nemzetiségek semmi elnyomási szándékot nem láthattak. 1807-ig már három nyelvtörvényünk volt, lassan közelítve meg a célt, ezért NAGY PÁLnak kellett figyelmeztetni a nemzetet ezen az országgyűlésen arra, hogy a hanyatló nemzetiség helyreállítása sokkal fontosabb, mint a constitutio fenntartása, mert ha az alkotmány bukik, helyette kedvező körülmények között még jobbat is lehet alkotni, ellenben elenyészett nemzetiségünket többé soha semmi erő helyre nem hozhatja. A nemzetiségek mozgalma a magyar államnyelv behozatalára irányuló törekvéssel csak időben esik össze, de a nemzetiségi öntudatosodás már a latin nyelv uralma alatt elkezdődött, hiszen már a XVIII. század végén megvan a dákö-román elmélet és a Szvatopluk-féle tőt mitológia. Ez a mozgalom a XIX. század közepe felé mind erőteljesebb lett egyszerűen arról az oknál fogva, mert ez volt az a kor, amikor a nemzeti eszme uralkodóvá lett Európaszerte.

Nem térhetünk ki a nemzetiségi kérdésben tett magyar államhatalmi intézkedésekre részletezésére, csak leszögezzük, hogy a magyar álláspont mindig az volt, hogy az állam federalizálására irányuló minden törekvést el kell ugyan utasítani, de a nemzetiségeknek társadalmi, kulturális téren, az állammal való érintkezésben minden könnyítést meg kell adni, ami az állam egységé-

² Hunnia 99, 101, 103.

³ Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipcse, 1843. 3, 250 kk.

vel összefér. Széchenyi, Kossuth, Szemere 1849-i törvénye — egyik utolsó ténye a szegedi országgyűlésnek —, valamint Deák egyaránt ezt vallotta. Már a régi rendi állam különbséget tett a *natio hungarica* (az állampolgárok, tehát akkor a nemek, összessége) és a *gens hungarica* (magyar nemzetiség) között, ami megfelel a 68-as nemzetiségi törvényben politikai nemzet és nemzetiségek (ezen a magyart is értve) szerint tett megkülönböztetésnek. A magyar nemzetségek nem követelte az illetőnek nemzetiségéről való lemondását. De hiába minden, nem lehet kibékíteni azt, aki nem akar kibékülni és akármilyen jó dolga legyen a nemzetiségi embernek, neki nem mindegy, hogy azt a vezető nemzetiség jóakaratóból vagy pedig a saját államától kapja-e. Ezt a trianoni idő tragikusan igazolta.

A nemzetiségi széttagoltságban tehát nem hiába láttak a hazasorsán aggódók nagy veszedelmet. A nemzetiségi öntudat, érzés által szült elkülönzést a magyar állam semmi előzékeny gesztusa nem szüntethette meg. A magyar nemességben 1848 előtt is nagy számmal voltak nem magyar nemzetiségűek, de ezek magyar nemességük mellett is éppen olyan románok, szerbek, stb. maradtak, aminők az előtt voltak. Ez a nemzetiségi széttagoltság nemcsak a nemzet egységére jelentett veszélyt, hanem az állam integritására is, mert az öntudatosná vált nemzetiségi érzés nem áll meg a bármily nagylelkű engedményeknél, neki a maga módján való élés teljessége kell, tehát megfelelő földrajzi helyzet mellett az alkalom adtán való elszakadást, fajrokon államával való egyesülést célozza, amint ezt az országnak bekövetkezett szétdarabolása szintén bebizonyította.

A hazai nemzetiségek között más képet mutat a németiség. Jelenlétük természetesen szintén a nemzeti egység rovására ment, de nem jelentett veszélyt a magyarságra. A városi német lakosság a század kivételével (akiknek jogállása egész Európában első példája egy nemzetiség politikai önkormányzatának) elmagyarosodott. Budának 1821-ben 25.228 lakosából néhány száz magyar. Az 1829-i összeírás Pestnek 62.471 lakosából csak 1200 magyart mutat ki. A század végére a dunántúli német városokkal együtt nagy részben elmagyarosodtak. A falusi német földművesek, kisiparosok megőrizték nyelvüket, de nem mutattak széthúzó törekvéseket. Ez utóbbi áll a század elején már nagyszámú, a II. József korabeli 15.000-ről a tömeges lengyelországi és galíciai bevándorlás folytán, amelyet Széchenyi intelmének figyelmen kívül hagyásával kellőképpen nem akadályoztak meg, 1840-ben már 241.000-re szaporodott zsidóságra is. Későbbi gazdasági uralmának már 1848

előtt megveti alapjait, a magyar műveltségre való befolyása a következő időszakban kezdődik.

A vallási kérdés, katolikusok és protestánsok sérelmei (főleg az áttérés szabadsága, vegyes házasságoknál a gyermekek vallása, hivatalokon való osztozkodás) már az 1790—91-i országgyűlést foglalkoztatják. Az ellentéteket azonban mind ekkor, mind az 1830-i és a következő 1832—36-i országgyűlésen, bár ez utóbbin hosszú és heves viták folytak, sikerült elsimítani. Nem mondhatjuk, hogy a vallási különbség komoly veszélyt jelentett volna a nemzet egységére.

Széchenyi nem említi a nemzet gyengeségének fentebb felsorolt okai között a rendi különbséget. Kétségtelen, hogy a nemzetiségi tagoltság mellett a nemzet egységhiányának legfőbb oka éppen a rendi tagoltság volt. Nevezetesen annak az óriási úrnek következtében, amely a jobbágyot földesurától elválasztotta. Nem volt csekély a jobbágy terhe, ez bizonyos, uraikban is nem ritkán megvolt a hajlandóság arra, hogy őket a törvényszerű mértéken túl terheljék. Téves azonban az a beállítást, mintha földesúr és jobbágy mindenütt örökös ellenségek lettek volna. Ellenkezőleg, a földesurak patriarchális jóindulata jobbágyaikkal iránt nem mese, a jobbágy se mindig és mindenütt csak azon törte fejét, hogyan lehet földesurát megrövidíteni. Ha a jobbágy helyzete olyan elviselhetetlen lett volna, mint ahogyan némelyek szeretik festeni, nem lett volna lehetséges, hogy sokan a jobbágyok közül a felszabadítás után, amikor a jobbágy már egészen csak saját erejére volt utalva, még visszakívánták előbbi állapotukat, amelyben nagyszámú családnak a megélhetése még a legkisebb jobbágytelken is biztosítva volt.

De a rendi világ osztálytagozódása általában nem kedvezett a nemzet egységének. Főrendűek, köznemesek, itt ismét a viseljük után bocsorosoknak nevezettek és jómódúak, városi polgárság, honoráciorok, jobbágyok nemcsak a vagyonnak, életmódnak, szokásoknak, hanem a különböző műveltség folytán a gondolkodásnak, szellemnek a különbségét is jelentették. Ezt az egységhiányt enyhítette az a körülmény, hogy kasztszerű elzárttság az osztályok között nem volt. Hiszen még a jobbágyfiú is tanulhatott, tanult pályára léphetett. A XIX. század első évtizedeiben a gimnáziumok tanulóinak túlnyomó többsége jobbágy- és polgárfiú.

A nemzetiséget a szellem egysége, s ami ennek kifejezője, a közös nyelv adja meg. Így látja a 90-es évek mozgalma a magyar nyelv érdekében, így látják Bessenyei, Baróti, Révai, Kazinczy

és ez a felfogása az országgyűlési feliratoknak a század eleje óta, aminthogy az 1843—44:II. t. c. is „a magyar nyelv és nemzetiségről“ szól. A 90-es évek mozgalma a magyar nyelv érdekében mindenestre ellenhatás volt József germanizáló törekvéseivel szemben, de éppen úgy irányult a társadalomnak a magyar nyelvet elhanyagoló rétege, a főnemesek ellen, akik azt hitték, hogy a magyar nyelv semmire sem használható, magyarul beszélni és írni nem lehet, csak németül és franciául. A magyar nyelv volt az érte rajongók, így Péczely szemében az az emelőrúd, amellyel a magyarság süllyedő hajóját az iszaptól ki lehet emelni. Persze túlmerész volt az a várakozás, hogy ha a magyar nyelv elfoglalja megillető helyét, mindazok, akik Magyarországon és Erdélyben laknak, ötven esztendő alatt mind magyarokká lesznek. Révai is arról ábrándozik, hogy a magyar oktatással az összes nemzetiségeket „fogadott magyarokká“ lehet tenni.

A magyarság igazi kifejezője a jómódú köznemesség, a bene possessionati. A társadalom legfelsőbb osztálya, a gazdag főnemesség az országon kívül, leginkább Bécsben élt.⁴ Vagyonának nagy jövedelmét ott költötte el, magasabb célt nem ismerve annál, hogy az udvari élet mulatságaiba és sok pénzt felemésztő közönséges élvezetekbe merüljön. Pazarlásaik miatt sokan közülök tönkre is mentek. Teljesen elnémetesedtek, még magyarul sem tudtak, egymással német vagy francia nyelven érintkeztek és úgyszólván minden kapcsolatukat elvesztették az itthon maradt köznemességgel. A főnemességnek ez az elidegenedése a nemzettől Mária Terézia alatt kezdődött, politikájának egyik fő célja lévén, hogy a magyar főnemeseket az udvari élet körébe vonva, ott elnémetesedjenek és politikai magatartásuk is ennek megfelelő legyen.

ZAY KÁROLY GRÓF mondotta a főrendi tábla 1844. október 3-i ülésében: „Hogy pedig a nagy aristocratia nemzetiségünket fenn tartotta volna, ennek a história ellenmond. A szegény református prédikátorok és a bocskoros nemesember viskóiban tartaték fel a nemzetiség, de koránsem az aranygyapjas vitézek, a többi lovagrendek nagy keresztesei, a belső titkos tanácsosok által.“ Széchenyi is említi a magyar főnemesség elkorcsosultságát Metternich kancellárhoz intézett emlékiratában. Még 1833-ban is úgy mutatja gr. Batthyány Ivánt és Pálffy herceget Kőlcseynek, mint akik

⁴ „Majd minden nagyobb mágnás családnak — írja Orosz József — van egy vagy több palotája Bécsben, míg ha épen dolgaik miatt Pestre kell jönniök, szállodákba mennek és a kevés időt, amíg a hazai fővárosban kell lenniök, hálókabátban töltik el.“ Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830. II kötet 181. l.

legalább negyvenezer jobbágytelek birtokában vannak s mégis négy év előtt alig tudtak valamit Magyarországról. „Most már alkalmas mennyiséget szívtak be a nemzetiségből, ha nincs is a nyelv teljes hatalmukban.“⁵

A XVIII. század végén és a XIX. elején a magyar főúri nevet viselők egész sorának volt igen nagy, egészen másfélmillió forintig terjedő évi jövedelme. Így az Eszterházy-, Grassalkovics-, Festetics-, Pálffy-, Koháry-, Erdődy- és a Czobor-családnak. E nagy jövedelmeket vagy bécsi mulatságaikra költötték el, vagy a nemzettől teljesen idegen egyéb célokra. Ritka kivétel az olyan, mint a két SZÉCHENYI: FERENC, a Nemzeti Múzeum és ISTVÁN, az Akadémia alapítója, vagy FESTETICS György, a keszthelyi helikoni ünnepek és a Georgikon alapítója. PÁLFFY FERDINÁND, ESZTERHÁZY FERENC és KOHÁRY JÁNOS bécsi színházakat igazgattak, ERDŐDY JÁNOS Pozsonyban tart fenn német színházat, ESZTERHÁZY MIKLÓS herceg, akinek németországi és ausztriai birtokain kívül Magyarországon 32 uradalma volt, Kismartonban és Eszterházán, ahol például többek között HAYDN, a klasszikus zene kiváló művelője harminc évig működött.

Történt mindez akkor, amikor magyar tehetségek vagy elkallódtak, mint az örökösen vándorbottal járó „bájoló hegedűs“, LAVOTTA JÁNOS, a magyar zenének e páratlan előadóművésze és szerzője, vagy nélkülözésekkel küzdöttek, mint CSOKONAI, aki ilyen levelet ír a csurgói iskola kurátorának betegágyában: „Mi módon lehessek én elég tehetős az Examen Solenitásra egy ruhát készíttetni? Merjem-e magamat bízgatni annyi jutalommal a Venerabile Publicumtól, hogy egy ruhányira Contót tehessek, vagy valakitől 30 ft. kölcsönzhessek?“

A főnemesség nagy részének a nemzettől elidegenedettsége és annak következtében, hogy nálunk kellő műveltséggel és anyagi függetlenséggel rendelkező polgári osztály, a nemzetiség erősítésének ez a másutt jelentős tényezője hiányzott — amin itt járt külföldiek csodálkoznak —, a vagyonos és művelt köznemességre⁶ hárult nemcsak az alkotmány védelmének, majd a haladás szolgálatának, hanem a magyar nemzetiség kifejlésztésének is feladata. Ez a köznemesség magyar volt a latin államnyelv korában is. E köznemességnek némelyek (így Kármán, Csokonai) által

⁵ Országgyűlési Naplójában 1833. március 11-i feljegyzés, 156. l.

⁶ Már 1832-ben azt írja Orosz József, hogy a köznemesség száz év alatt vagyonának felét elvesztette. Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830. Leipzig 1832. II. 244. l.

túlzott, majd Széchenyinél is elég setéten festett hátrányai^{6a} nagyban enyhülnek, ha fentebb kiemelt szerepére gondolunk. A köznemességnek a nemzetiség kifejllesztése tekintetében vitt szerepével szemben a magyarság többi rétegei (szegény nemesek, városi polgárság, honoráciorok) háttérbe szorulnak.

A kornak nem volt a fentiek szerint egységes nemzeti társadalma, állama is a rendi állam számos hiányát mutatja. Ez a rendi állam nagyjában ugyanaz, aminő volt az előző században. A XVIII. század végének politikai írói, főleg Barits és Aranka, nagy igyekezettel törik magukat annak kimutatásán, hogy mennyi egyező vonás van a magyar és az angol alkotmány között.⁷ Ez a törekvésük nem járhatott sikerrel, mert csak a külsőségek után indultak, nem véve figyelembe a lényeges különbségeket. Angliában már a XVIII. század végén megvan a parlamenti kormányrendszer, ami az egész államéletnek a parlamenti többség, tehát végeredményben a nemzet akarata szerint való irányzását jelenti, a királyt mintegy személytelenné teszi, hatalmának csak az állami etika korlátai között való érvényesülését engedi meg, nem áll a nemzeten kívül, hanem abban benn van, ki van tehát zárva királynak és nemzetnek az a szembehelyezése, ami nálunk megvolt az egész rendi koron át. A magyar államszemléletben is megvan kettejük között az egység a korona-eszménél fogva, mert a korona az államot jelenti, annak feje a király, tagjai a nemesek, az akkori nemzet. A Habsburg királyok alatt azonban ez csak a Werbőczy-féle jogi állapot volt, de nem a valóság.

Ez volt a viszony az egész koron át király és nemzet között. I. Ferenc (1792—1835) még leghívebb megtestesítője az akkor Európa-szerte elterjedt reakciós irányú kormányzatnak. Patriarchális abszolutizmus az állameszménye. Tizenhárom évig (1812—1825) országgyűlést sem tart. Uralkodni és semmit sem változtatni volt jelszava a francia forradalom és a Martinovics-féle összeesküvés hatása alatt. Az államcél kimerül a rend és nyugalom fenntartásában, az alattvalóknak az államéletből való kizárásával. Ennek a politikának egyik fő okára SZÉCHENYI mutatott reá az 1840-i országgyűlésen: „Bajaink okát én nem annyira az emberekben, mint heterogén összeköttetésünkben találom, tudniillik,

^{6a} Ezzel szemben a magyar köznemesség műveltségéről előnyösen nyilatkozik egy külföldi utazó: gr. Hofmannsegg, aki 1793—94-ben egy évnél hosszabb időt töltött nálunk. L. Gr. Hofmannsegg utazása Magyarországon, 1793—94-ben. Ford. Berkeszi István. 1887.

⁷ Barits Adalbert, *Dissertatio statistica de potestate exsequente regis Angliae.* — Aranka György, *Az Anglus és Magyar igazgatásnak egyben vetése.* Mindkettő 1790-ben, az utóbbi Kolozsvárt jelent meg.

hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs.“ Az uralkodó ugyanis mindig hajlandó volt az ausztriai tartományai-ban fennálló rendszert Magyarországra is kiterjeszteni. Ferenc utóda, Ferdinánd, e néven ötödik magyar király, híven követte volna atyja nyomdokait, de a század közepén feltámadt szabadságmozgalom erősebb volt nála. Ki kellett neveznie a „független és felelős“ — vagyis az osztrák főhatóságoktól független és nemcsak a királynak, hanem az országgyűlésnek is felelős — miniszteriumot, szentesítenie az 1847—48-i országgyűlés által alkotott törvényeket, amelyek megteremtették az új Magyarországot. Tizenhárom magyar szóval nyitotta meg ezt a nevezetes országgyűlést, ami még Széchenyit is elragadta.

A rendi világban a társadalomnak a nemzeti életre befolyással bíró része a nemesség volt, az alkotta a nemzetet. A nemesség száma 1839-ben 680.000, II. József korától, félszázad alatt százszázalékkal emelkedett. Egyetlen európai államban nem volt ilyen nagy, átlag minden 19-ik ember nemes volt, egyes megyékben 24—30.000-et is kitett a nemesek száma. Ha tekintetbe vesszük, hogy Franciaországban a júliusi forradalom után, 1831-ben a 25 milliónyi lakosságból 188.000-nek volt választójoga, míg Magyarország alig 13 milliónyi lakosságából majdnem 700.000 (136.000 családfő) nemes, tehát politikai jogokkal rendelkező volt, azt látjuk, hogy a rendi Magyarországbán több volt a politikai jogokkal bírók száma, mint a demokratikus Franciaországban.

A folyvást túlsúlyra törekvő királyi hatalmat a nemzet az országgyűlésben és a megyében igyekszik ellensúlyozni. Az országgyűlést azonban Bécsben inkább csak a birodalom szükségleteiről gondoskodó intézménynek tekintették. Adót, katonát szedni csak az országgyűlés beleegyezésével lehetett. De Magyarország bevételeivel minden ellenőrzés nélkül az osztrák pénzügyminiszter rendelkezett. A napoleoni háborúk alatt sűrűn voltak országgyűlések, miután a magyarok pénz- és katonasegélyét a király nem nélkülözhetette. Az államélet sok terét azonban nem törvények, hanem királyi rendeletek szabályozták (Ferenc 5000-nél több rendeletet adott ki), így a közoktatás, a katonai szervezet (a nemesi felkelés kivételével), a pénzügy, a közgazdaság, a közigazgatás és részben az igazságszolgáltatás terén. Ezeket a rendeleteket az országgyűlés csak akkor kifogásolta, ha azokban az alkotmány megsértését látta. Mindent összevéve az országgyűlés jó ideig csak az alkotmány, a rendi érdekek védelmének eszköze, a nemzet anyagi és szellemi előhaladásával, az egész nemzeti életet átfogó nagy kérdésekkel nem foglalkozik. A bécsi politikai körök ellen-

szenve az országgyűlés iránt általános volt. Kifogásaik, hogy a királyi jogkör megnyírbálására törekszik, nincsen megértéssel a birodalmi érdekekkel szemben, hangja merész.

Az alsó táblán a megyei követek voltak túlsúlyban, mert minden megyének külön-külön egy-egy szavazata volt, míg az alsó tábla többi alkatelemei (a kapcsolt részek, szabad kerületek, szabad királyi városok és a káptalanok) csak egy-egy szavazattal rendelkeztek. A követeket a megyei közgyűlés választotta és őket utasítással látta el. Az utasítások által a megyék az országgyűlési határozatokra döntő befolyást gyakoroltak, mert az összes közérdekű kérdéseket a megyei közgyűléseken vitatták meg és ennek eredményeként nyerték a követek utasításait, a reformjavaslatok is innen indultak ki. Az ötvenkét megye ilyenformán az állami szuverénitásnak megannyi részese volt, az alsó tábla mintegy bővített hatáskörű megyegyűlést alkotott. Az utasítással ellenkezőleg eljáró követet visszahívták és helyette mást választottak. Miután a követ utasítása szerint volt köteles szavazni, a reformszellem erősödésével sokszor az a furesa helyzet állt elő, hogy a követ hosszú szónoklatban szállt síkra a reformok mellett, végül is kénytelen volt őket leszavazni. A reformkérdések előtérbe lépésével mindinkább divatba jöttek az utólagos, pótutasítások, amelyek az eredeti utasítástól egészen eltérő magatartásra kötelezték a követet. Szokásban volt, hogy a követ utasítása főbb pontjainak a tábla jegyzőkönyvébe való felvételét kérte. Az, hogy a követ minden egyes kérdésben a megye utasításához volt kötve, nagyon megnehezítette az alsó tábla munkáját. Ezért már az 1790—91-i országgyűlés által kiküldött publico-politikai bizottságban hallatszottak hangok az utasítások eltörlésére. Az 1825-i országgyűlés által kiküldött országos választmány pedig csak tanácsadó jelleget kívánt adni az utasításoknak, miután azok kötelező volta a vitatkozás szabadságával és az országgyűlés céljával nem egyezik meg.⁸

⁸ Egy névtelen író szerint a magyar országgyűlések történetéből majdnem tökéletes elméletét lehet levonni annak, hogyan nem kell az országgyűléseknek szervezve lenni (Götting. gelehrte Anzeigen 1807, 41. szám). Schwartzner, a statisztikus, aki pedig nem volt magyarbarát, ezt a bírálatot igazságtalannak mondja [Statistik des Königreichs Ungarn II—III, 121]. — A rendi országgyűlésnek sajátos intézményét alkották a távollevők követei, akik a főrendi táblán személyes megjelenésben akadályozott főpapok, világi főurak és özvegy főúri nők küldöttei voltak az alsó táblán. Nem szavazhattak, csak felszólalhattak, de a követek ezt sem vették szívesen. Ilyen távollevők követe minőségében jelent meg Kossuth is először Pozsonyban mint br. Vécsey Pál és br. Fischer Pál küldötte.

Az utasításnál fogva a követ csak közvetítője volt a küldők akaratának, végső sorban ez utóbbi érvényesült. Így az utasítás és az attól eltérő követnek visszahívhatása az arisztokratikus rendi alkotmányban tulajdonképen demokratikus intézmény volt, mert a demokráciák sajátsága arról gondoskodni, hogy a nép megbízottai semmit se tehessenek a nép akarata ellen. A század közepe felé mindinkább előtérbe lép az utasításoknak elvi és gyakorlati szempontból való megengedhetlensége. 1847-ben már több megye részletes utasítás helyett csak az irányelveket határozta meg követe számára, amit DEÁK helyeselt, mert a követ nemcsak megyéjét, hanem az egész országot képviseli. Zala megye pedig DEÁKOT 1848. március 22-én követté választva megbízólevelét úgy adta ki, hogy a tanácskozásokban és a törvények hozásában minden utasítás nélkül saját belátását és meggyőződését követve szavazzon.

Az utasítások eltörlése a megyékben összefoglalt köznemesség erejének megtörését, a kormány és a nemzettől elidegenedett, udvaroncá váló főnemesség hatalmának erősítését jelentette volna. A nemzetet a köznemesség képviselte, ezért volt szükséges, hogy akaratának az országgyűlésben az utasítások által érvényt szerezzen. Ezért szükséges az alsó tábla fölénye a felsővel szemben. 500 főnemes 700.000 köznemesnek küldőit le nem szavazhatja. Ez a rendi állam okoskodása volt. A rendi érdekeknek csak az utasítás által lehetett érvényt szerezni. A rendek azonban már 1807-ben hangoztatják: Mi itten nemcsak a nemeseknek képviselői, hanem az egész népnek védelmezői vagyunk.

Ezt a reformszellem erősödésétől, az 1832—36-i országgyűléstől kezdve valóban elmondhatták magukról. Ennek az országgyűlésnek alsó táblai szabadelvű ellenzéke már nem tartotta elégnek a közszereplésre Werbőczyt, a táblabírói törvénytudást. Látóköre túlterjed a haza határain. MONTESQUIEUNAK az angol alkotmányból levont tanai az egyéni és politikai szabadságról nálunk is visszhangra találtak, ROUSSEAUra emlékeztető kijelentéseket hallunk a polgári társaságról. CONSTANT BENJAMIN, a liberálisizmus nagy francia apostola, aki azt két szóval határozta meg: szabadság mindenben, sem ismeretlen a reformerek előtt. TOCQUEVILLE, a hazai BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR lelkesítette őket az amerikai demokrácia iránt, az 1834-től megjelent Rotteck és Welcker-féle Staats-lexicon tárta eléjük a német szabadelvűség tanait.

A XIX. század egész első felében állandó az ellentét az alsó és a főrendi tábla között, a főrendek nemcsak az alkotmányos, hanem a reformkérdésekben sem voltak hajlandók az alsó tábla

kezdéményezéseit magukévá tenni. Ezt főleg az eredményezte, hogy a felső táblán igen nagy számban ültek indigénák, a törvényhozás által honosított idegen származású főrangúak. Ezeknek a száma már 1810-ig 306 volt, jórészt német és cseh, úgy, hogy több volt a honosított főrangú, mint a született magyar. Metternichet, az országnak más ellenségeit épp úgy honosították, mint azokat az idegen származású főurakat, akik vagy utódaik később kiváló szerepet vittek a magyar közéletben. Túlnyomó részüknek azonban csak annyi köze volt az országhoz, hogy annak birtokosai voltak. A felső táblának az alsóval való szembehelyezkedése ellen DEÁK FERENC ismételtén felszólalt. Így amikor a főrendek nem fogadták el az alsó táblának azt a javaslatát, hogy a feliratok és törvények magyar nyelven szerkesztessenek, az 1833. május 25-i ülésben így szólt: „Az országgyűlési tanácskozások természete megkívánja azt, hogy midőn egyedül az egyik tábla bír indítványi és kezdési joggal, a másiknak ne legyen hatalma a hozzá küldött tárgyat elmellőzni s hosszabb ideig halasztani, mert akkor az egész kezdési elsőség sikertelen, sőt nevetséges lenne.”⁹ Az 1834. január 16-i kerületi ülésben pedig azt indítványozta, hogy ha valamely tárgy háromszor átmegy a főrendekhez s azt nem fogadják el, joga legyen az alsó táblának azt külön felterjeszteni. Ugyanezen indítványt a január 21-i országos ülésben is előterjesztette.¹⁰

Miután a kormány állandóan támadta az alkotmányt s ellenszegült a haladásnak, indokolt volt a bizalmatlanság és az ellenzékiesség vele szemben. Még a kormány reformjavaslatai is gyanúsak voltak, mert nem tudták feltenni, hogy ugyanaz a kormány, amely az ország szabadságát nem tiszteli, valamit annak hasznára kezdeményezhessen és ezt taktikázásnak tekintették. Az ellenzékiesség jelentette a hazafiságot, a magyarságot.

„Mi a patriotismus? — olvassuk KÖLCSEY Országgyűlési Naplójában. Felelet: az oppositio! És mi az oppositio? Felelet: tagadása annak, amit az udvar állít és a personalis!¹¹ De ha az udvar történetből igazat állítana? Felelet: azt meg nem engedjük. Az öreg Balogh¹² — Isten nyugtassa — huszonkilencz nap vitatott

⁹ Kónyi Manó, Deák Ferenc beszédei I, 15.

¹⁰ I. h. 51.

¹¹ Az alsó tábla elnöke a királyi tábla elnöke volt, aki e minőségében viselte a királyi személynök (personalis) címet.

¹² Id. Balogh János, akit a régi források a „híres követ“ megjelöléssel említenek, mint Bars és Komárom megyék küldötte Ferencnek nyolc országgyűlésén, e korban a legtöbbször, vett részt, az alsó táblai ellenzéki egyik vezére volt. Erős ellenzéki szerepléséért a

valamit tűzzel és vassal, s ha a személyes végre megadta magát, s a harminczadik nap a tárgyat elfogadá: az öreg felpattant s tüstént az ellenkezőbe rohant által. Hiába! a mi felülről jön, az jó nem lehet.“¹³ — „Hogy magyarok vagyunk — mondja még az oly óvatos SZÉCHENYI is — és van alkotmányunk, azt az ellenzéki, beolvadni nem akaró szellemnek köszönhetjük.“¹⁴ Szerinte az ellenzéki helyesen használva szükséges, mert gát az önkény ellen, de helytelenítette azt a felfogást, amely a hazafiságot és a liberálizmust az állandó ellenzékiességben keresi.¹⁵

KOSSUTH a Pesti Hírlap szerkesztésétől 1844. június végén történt megválása után egy új lap megindíthatása végett METTERNICH HERCEGGel három és fél órán át tartott beszélgetésében kifejtette, hogy Magyarországon az ellenzéknek nem az a szerepe, mint a nyugati államokban. Ott az ellenzék a hatalom elnyeréséért küzd, ez Magyarországon ki van zárva, mert nálunk nincsen parlamenti kormány. Tehát nálunk az ellenzék nem azért küzd, hogy az általa jónak ismert dolgokat maga megvalósítsa, hanem csak azért, hogy ami jó, az megtörténjék.¹⁶

Az ellenzék soraiban teljes összhang csak annyiban volt, hogy valamennyien mindig készek voltak a kormány alkotmányellenes törekvéseivel szembeállni. Egyébiránt az összhang nem volt meg, mert az egyik rész a fejlődést csak a régi alkotmány érintése nélkül volt hajlandó elfogadni, holott annak mindenben fenntartása a haladással, a liberálizmussal nem volt összeegyeztethető. Ezt az irányt különösen az egyébként kiváló NAGY PÁL képviselte.

A 600 esztendőös multa visszatekintő, 1848 előtti nemesi vármegye nemcsak a törvényhozásra gyakorolt döntő befolyást az utasítási jognál fogva, hanem az államélet egyéb terein is nevezetes jogokkal rendelkezett. Így első sorban a közigazgatás terén. Adószedés, katonaaállítás, elszállásolás és ellátás, utak, hidak építése, vám- és gyámügyek, általában az egész beligazgatás a megyék hatáskörébe tartozott. Az 1840. évi 4300 hivatalnokból 2458 vármegyei tisztviselő. Helyhatósági szabályokat (statutumokat) alkothattak, amelyek gyakran országos ügyekre is kiterjedtek és

kormány 1823-ban hűtlenségi pert akart ellene indítani. Ez elmaradt, de a király „ad audiendum verbum regium“ maga elé idézte és atyai dorgálásban részesítette.

¹³ Minden munkái VII, 68.

¹⁴ Politikai programtörvény 19.

¹⁵ Kelet népe 31. — Beszédék 98.

¹⁶ 1844. október 4-i levele Wesselényihez az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában. — Wirkner Lajos, Elményeim 128.

szükségeik fedezésére házi adót vethettek ki. E mellett törvényszékeik által gyakorolták a bíráskodást.

A politikai élet súlypontja az utasítási jognál fogva a megyékben volt. Ennek annál nagyobb volt a jelentősége, mert a megyékre a kormány nem gyakorolhatott olyan befolyást, mint esetleg egyes követekre. A főispánok a megyében nem töltöttek be vezető szerepet, a kormány politikáját csak a gyengébb megyékben segíthették elő. Gyakran más hivataluk is volt s így nem is tartózkodtak a megyében.

Az alkotmányosság felett az országgyűlésen kívül a megyék örködték, amennyiben a kormány törvénytelen rendeleteit nem hajtották végre, azokat „tisztelettel“ félretették és ellenük a királyhoz és a kormányzásokhoz felterjesztést intéztek. Az országgyűlésileg meg nem ajánlott adók beszédésétől és a meg nem ajánlott újoncok kiállításától el voltak tiltva (1504:I. t. c., 1791:XIX. t. c.). A vármegyei tisztviselőkkel a kormány közvetlenül nem rendelkezhetett, azokkal a vármegye rendelkezett és a tisztviselőknek a törvénytelen kormányrendeletek végrehajtását megtilthatta. Ekként a vármegye nemcsak a beligazgatásnak egyetlen törvényszerű szerve volt, hanem a hazafiságnak, a szabadsághoz és az alkotmányhoz való ragaszkodásnak fenntartója, s mint ilyen, a nemzet kegyeletének, hozzá való ragaszkodásának méltó tárgya. A megyék alkotmányvédő szerepe országgyűlés nem létében még nagyobb volt.

A nemzeti közvélemény, kivált a reformeszmék iránti hajlam erősödésével, a megyék által nyilvánult meg. Ennek egyéb lehetősége nem volt, mert a sajtót a kormány elnyomta, a lapoknak a politikai kérdések tárgyalása, sőt az országgyűlési viták ismertetése sem volt megengedve. Fontosabb határozataikat a megyék állandóan közölték egymással, így lehetővé vált egyöntetű közvéleménynek kialakulása, a kormány alkotmány sértő intézkedéseivel szemben egységes állásfoglalás. A kormány megtiltotta ugyan a postának, hogy a megyék „rossz szellemű“ körleveleit továbbítsa, de ezek küldöncök útján mégis állandó érintkezést tartottak fenn egymással.

A vármegyét mint önkormányzati testületet a vármegyei közgyűlés képviseli, ez annak legfőbb határozó szerve. A közgyűlésen az egész vármegyei nemességnek joga volt megjelenni. Ezek tehát a nemesség nagy számánál fogva főleg követválasztások és restaurációk alkalmával igen népesek voltak. A nemesség túlnyomó részét képező birtoktalan (bocskoros) nemesek szegénységük és műveletlenségük miatt nem igen jelentek meg a megye-

gyűléseken. Egy 1819. évi királyi rendelet azonban szavazatjogot adott nekik. Ettől fogva a szavazatokat nem ponderálták, hanem számították. Az 1825-i országgyűlésen, amikor magyar lett a tanácskozások nyelve, történt először tömeges megjelenésük és ettől fogva a főispáni vesztegetések hatása alatt döntő szerephez jutottak a megyegyűléseken.

Megyei nagyobb tisztségekre csak előkelő, vagyonos nemeseket választottak meg; ezt a törvények is megkövetelték. A választások nem ritkán a tekintélyesebb megyei családok közötti adáz versengés jellegét öltötték magukra. A vármegyei tisztség ugyan nem volt ingyenes szolgálat, azaz nobile officium, azt a megválasztott köteles is volt elfogadni, de az azzal járó javadalmaszának nem volt fizetés jellege, csak a szolgálat csekély jutalmazása volt, sokkal csekélyebb, mint a hasonló rangú királyi hivatalnokok fizetése. A vármegyei tisztviselőnek nyugdíja sem volt, így csak a vagyonos nemesek vállalhatták el a költséges megyei tisztséget, amely anyagi előnyökkel nem volt ugyan összekötve, de tekintélyt, befolyást és hatalmat adott az illetőnek.

A bécsi politika állandó célja a megyék gyengítése volt. A magyarok iránti bizalmatlanságból folyólag a megyék ellenállási erejét megtörni igyekezett, nem ismerve fel, hogy azok a túlzó demokratikus áramlatokkal szemben a fennálló rend fenntartása érdekében természetes szövetségesei. Felirataikra vagy egyáltalában nem kapnak választ, vagy csendre intő, rosszaló, fenyegető válaszokat kapnak és nem tetsző határozataikat mint „botrányos merényeket“ megsemmisítik. A megyegyűléseken hevesebben szólók Bécsbe idéztetnek a királyi szó meghallására (ad audiendum verbum regium) és királyi megdorgálásban részesülnek. A főispánok és főispáni helytartók (administratorok) ügyelnek arra, hogy a megyében minden a kormány tetszése szerint menjen, követekül és megyei tisztviselőkül csak lojális nemesek választassanak meg. Ha egyes makacsabb megyékben ezt a célját a kormány nem érthette el, a tisztújító közgyűléseket elhalasztatta és a tisztviselőket a megyefőnök nevezte ki. Voltak megyék, amelyekben tizenöt évig sem tartottak tisztújítást. A törvénytelen királyi rendeleteket végrehajtani vonakodó megyékbe királyi biztosok küldetnek ki a megye ellenállásának letörésére. Ezek megsemmisítik a közgyűlések renitens határozatait, kitépik a jegyzőkönyv vonatkozó lapjait, katonasággal vonulnak fel a megyeházára, ostromállapotot rendelnek el az egész megyére, megszállják a német katonasággal a szolgabírák lakásait és ezeket addig kell a szolgabírónak eltartani, amíg a rendelet végre lesz hajtva.

METTERNICH a megyéket Széchenyi előtt értékes ékszerhez hasonlította, amit meg kell őrizni. SZÉCHENYI szerint ha a megyék vis inertiae-je (amint nevezték: nemcselekvési joga) néha nem segített volna, nem hiszi, hogy Magyarország még létezne.¹⁷ Kossuth 1848-ban készebb lett volna a miniszteri törvényt is megbuktatni, mintsem a megye megszűnjön és csak ott akar élni, hol a szabadság, ha az egyik szegletben elnyomatik, a másikban felemelkedjék.¹⁸ A megyék passzív ellenállását az akkori gondolkozás olyan intézménynek tekintette, amelyet a külföld irígyelhet a magyaroktól és csak azért nem léptette életbe, mert nem ismerte. Ez a megyei ellenállás értékének túlbecsülése volt. De ha az alkotmányellenes kormányzást nem is tudták kizárni, ébren tartották az alkotmányhoz való ragaszkodásnak, a törvényességnek szellemét.¹⁹

Annak viszont, hogy a megyék sokáig nem lehettek a haladás eszközei, nagy részben a kormány alkotmányellenes politikája volt az oka. A nemesi kiváltságokhoz való ragaszkodást azonosították az alkotmányos szabadsággal és azt hitték, hogy minden engedmény, amelyet a kiváltságok rovására tesznek, az alkotmányt gyöngíténé. E mellett az állami lét sok lényeges kérdése a megyét nem érdekelte. De hogy ezek nem érdekelték, hogy a világot — amint SZÉCHENYI mondotta — csak a vármegyeháza ablakából nézték, ennek nagy részben ismét az volt az oka, hogy erejüket az alkotmányért folytatott küzdelem úgyszólván teljesen kimerítette. Találón mondja Kossuth a Törvényhatósági Tudósítások előfizetési felhívásában (1836. május 15): „Municipális rendszerünk felséges eszköz arra, hogy megóvjuk s megtartsuk, mit a nemzet egyesített ereje tulajdonunkká tőn, de igen rossz annak, mit még nem bírunk s mit csak országilag közremunkálkodva szerezhetünk, kivívására.“ A megyék alkotmányvédő tevékenységét, ellenállását lehetőleg meghíúsítani a főispánok feladata volt. Ezért főispánná vagy még inkább főispáni helytartóvá a független és hazafiségükben tántoríthatlan férfiak mellőzésével többnyire olyanokat neveztek ki, akik részint vagyoni függetlenségük hiányánál, részint nagyravágyásuknál fogva mindenre vállalkoztak.

¹⁷ Beszédei 432. l.

¹⁸ 1848. április 2-i beszéde.

¹⁹ „Nem a törvények tényleges megmentése — mondja találón Szentkirályi Móric —, hanem a törvényesség feletti vitatkozás volt az, mi által az alkotmány felett örködték“ [Eszmetörések a vármegyék rendezéséről: Budapesti Szemle. Új folyam. VII, 162].

Mindezek mellett nem lehet elhallgatni, hogy a rendi világ megyei igazgatásának sok fogyatékosága volt. Lassúság és hanyagság jellemezte és gyakoriak voltak a tisztviselők visszaélései. A megye a partikulárizmusnak bizonyos nemét testesítette meg. Az 1848 előtti magyar állam a perifériákon, a megyékben élt és nem a központi hatóságokban.

A vármegyéknek az a szerepe, hogy az alkotmány védő bástyái legyenek, az 1848-as reformokkal megszűnt. Az utasításos követeket a modern népképviselőlet váltotta fel, a csak a királynak felelős kormányzók helyébe az országgyűlésnek is felelős minisztérium lépett. A korszakalkotó reformokat megvalósítóknak legnagyobb fejtörést az okozott, hogyan lehet a megyei rendszert az említett nagy változásokkal összeegyeztetni. Ezt a kérdést a kiegyezés után alkotott későbbi törvények oldották meg, amelyek a vármegyék alkotmányjogi, sőt közigazgatási állását nagy mértékben megváltoztatták és még helyi ügyeikre korlátozott önkormányzatukat is a kormány gyámsága alá helyezték.

Magyarországot a törvények világos rendelkezéseivel ellentétben, amelyek a magyar kormányzati főhatóságoknak (kancellária, helytartótanács) az osztrákokkal szemben való függetlenségét ismételten hangsúlyozták, a valóságban Bécsből kormányozták. Ha a magyar országgyűlések a kormány törvényellenes és haladást gátló intézkedései ellen felszólaltak, kormányon a bécsi államtanácsot, államkonferenciát — amelyben Metternich és Kollowrat vetélkedtek egymással és kormányoztak az elhatározásra képtelen uralkodó helyett — értették, amelyeknek irányelveit az uralkodó kabinetbeli bizalmasai, a felelőtlen tanácsadóknak kamarilla név alatt ismert szervezete adta meg a magyar érdekekkel mindenkor homlokegyenest ellenkező értelemben.

Magyar főhatóságok 1848-ig a királyi kormányzók voltak. Az udvari kancellária útján gyakorolta a király felségjogait a törvényhozás, kormányzat és bírászkodás körében, ez a Bécsben székelő főhatóság a királyi rendeletek kiadója volt. A nádor elnöklete alatt működő helytartótanács hatásköre a beligazgatásra terjedt ki, az udvari kamaráé a pénzügyi igazgatásra. Mindkettő 1783-ig, illetőleg 1784-ig Pozsonyban, azután Budán volt. Nem lehet azt mondani, hogy vak eszközei lettek volna a bécsi kormánynak. Áll ez főleg a helytartótanácsra, amely az alkotmányt és törvényességet nem tévesztette szem elől. A törvénytelen királyi rendeletek ellen felterjesztéssel élhettek, de csak a királynak voltak felelősek, nem az országgyűlésnek. Ez és a királlyal szembeni engedelmisségi kötelességük okozta, hogy az osztrák központi

főhatóságokkal szemben ha jogilag nem is, de tényleg alárendelt helyzetbe jutottak. Ezek a Mária Terézia alatt létesített államtanács és az 1801-ben alakított államkonferencia mellett, amelyek mint legfőbb kormányzati szervek működtek, az osztrák udvari kancellária és udvari kamara voltak.

A helytartótanács felterjesztései a magyar kancellária útján, ennek votumával kerültek a király elé, aki az államtanács véleménye alapján hozta meg döntését. Az államkonferencia hatásköre az egész államéletre kiterjedt, Metternich és Kollowrat akaratának eszköze volt, a magyar tanácsosok itt vajmi csekély befolyással rendelkeztek. Az osztrák örökös tartományokkal közös ügyekre Magyarországnak semmi befolyása sem volt. A hadügyet a bécsi hadi tanács, a külügyet az államkonferencia intézte és az országgyűlések megelégedtek azzal, hogy utóbbiba magyarok alkalmazását is kívánták s ezzel elismerték ennek az osztrák főhatóságnak Magyarországra is kiterjedő hatáskörét, amiről pedig a törvények semmit sem tudtak. A bécsi kormány állandóan bizalmatlanságot mutatott a magyar főhatóságokkal szemben. A Bécestől való kormányzati függőséget aztán megszüntették a 48-as törvényhozásnak a független magyar minisztériumra vonatkozó intézkedései.

A magyar történetnek félszázadát tekintettük át az elmondottakban, azt a korszakot, amely a nemzetet a kiváltságok idejét múlt, avult világából a Széchenyitől polgári létnek nevezett színvonalra emelte. Békésen, nagy megrázkódtatások nélkül valószínűsítette meg azt, amit másutt forradalmak erőszakoltak ki. Királynak, nemzetnek egyaránt megadta azt, ami megilleti. Nem nyirbálta meg a királyi hatalmat, csak abba a körbe utalta, amelyben törvény szerint eddig is lennie kellett volna, és amidőn a nemzet szabadságát újabban biztosította, ezt nem azonosította a korlátlansággal, az egyenlőséget nem a sivatag egyformaságával. Megértette kötelességét az alsó osztállyal szemben, bár az 1847—48-i alsó táblát ugyanazon elemek alkották, mint az előbbieket. Régi vágyakozása az önrendelkező nemzeti élet után, a század harmadik évtizedétől szabadelvű felfogása, a modern állam megteremtésére általánosan kedvező hangulat és körülmények egyaránt segítették a nagy munkát. A külső eseményeknek olykor döntő befolyása volt. Így bármily különösen hangzik is, majdnem azt mondhatjuk, hogy a változás egyik legfontosabb intézményét: a miniszteri rendszert Bécsnek köszönhetjük. Az alsó tábla 1848. március 3-i felirati javaslatára ugyanis nem minisztériumot kért, csak azt kívánta, hogy a helytartótanács vezető hivatalnokai feleljenek

az országgyűlésnek a kormány rendeleteiért. De jött a március 13-i bécsi forradalom. Metternich megbukott. Ekkor már nem lehetett elég az, amit addig annak tartottak. A nemzet maga szerzte meg modern szabadságát, nem az uralkodó kegye vagy idegen segedelme adta meg.

Kossuth, Szemere, Ghiczy és mások törvényszerkesztő munkájukban meríthettek a belga és a francia alkotmányból. Merítettek is. De mi mégsem nálunk teljességgel ismeretlen eszméket vettünk át, hiszen az új rendezésnek nem egy eszméje (a király hallgassa meg a nemzetet tanácsosainak megválasztásánál, a tanácsosok felelőssége a nemzettel szemben) századok előtt megvolt már a magyar alkotmányban, amelynek akkor sem, azután sem volt szüksége az idegenből való másolásra. A vágató törvényhozás több kérdéssel nem volt tisztában. „A rendek által elfogadott feliratban — olvassuk LÓNYAY MENYHÉRT naplójában — ki van mondva a felelős minisztérium, de még azok is, akik megszavazták, sem igen értik és így nem is igen óhajtják.”²⁰ Több kérdés rendezetlenül maradt, így főleg az Ausztriához való viszony. Tragikus volt, hogy a bekövetkezett események nem engedték meg az elhatározott reformoknak végrehajtását. Némelyiket, így a társadalomra, nemzetre oly nagy jelentőségű jobbágyfelszabadítást az abszolút kormányzat hajtotta végre, igyekezve itt is a „rebellis magyarok“-at megbüntetni. Más mulasztást a kiegyezés utáni törvényhozás pótolta, nem mindig szerencsés módon, így a törvényhatóságokról szóló törvényben teljességgel kiforgatva az önkormányzatot régi magyar értelméből.

Az említett mulasztások nem csökkentik 1848 jelentőségét és érdemét. Ez az évszám a modern nemzeti élet megteremtésének kelte az európai nemzetek legtöbbszörének történetében. Közeli századik évfordulója alkalmat ad az ünneplő megemlékezésre, ha ugyan a nemzetek addigra annyira kivergődnek ziláltságukból, hogy ünnepelhetnek.

²⁰ Lónyay Menyhért 1848/49. évi Naplója: Budapesti Szemle 232. szám 39.

AZ ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET KIADVÁNYAI

E jegyzék nem sorolja fel az időközben elkelt kiadványokat

	Lej		Lej
Árvay József: A barcasági Hétfalu helynevei	4.800	Márton Gyula: A román nyelvtan első há-	
Balogh Artúr: Nemzet és állam a reform-		rom kötetének magyar eredetű anyaga	1.000
korban	2.500	— A kolozsmegyei Borsavölgy állatnevei ..	1.500
Balogh Jolán: Az erdélyi renaissance. I. köt.		Méri István: A Torma Zsófia-gyűjtemény	
fűzve 40000.—, kötve	50.000	bükki jellegű cserpei	1.000
Bíró Vencel: Gróf Majláth Gusztáv püspök		Nagy Jenő: Az erdélyi szász eredet- és nyelv-	
a román szenátusban	1.000	járaskutatás története	2.500
— Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a		Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi	
XVII. század második felében	2.000	helyzete Nagyromániában	10.000
Bónis György: Erdélyi perjogi emlékek ...	3.600	Pataki József: Anjou királyaink és a két	
Buza László: Az állami határok kérdése a		román vajdaság	2.500
nemzetközi jogban	2.500	Paulovics István: Dácia határvonala és az	
Csik Lajos—Kállay Ernő: Vércsoportvizsgá-		ú. n. „dák“-ezüstkincsek kérdése	4.500
lók kalotaszegi községekben	1.000	Roska Márton: A Torma Zsófia-gyűjtemény az	
Entz Géza: Az erdélyi műtörténetírás kérdé-		Erdélyi Múzeum érem- és régiségtárában	25.000
seihez	1.500	— Erdély régészeti repertoriuma. I. Óskor	30.000
— Kolozsvár környéki kőfaragó műhely a		Sándor Gábor: A hóstátiak szénavontatása..	1.800
XIII. században	3.500	Cs. Sebestyén Károly: Krassó-Szörény vár-	
Faragó Ferenc: Kide egészségügyi helyzete		megye parasztháza	3.600
Gáldi László: Samuelis Klein Dictionarium		Szabó Dénes: Apor-kódex (Hasonmás-kiadás)	10.000
Valachico-Latinum	30.000	Szabó T. Attila: A kalotaszegi helynévanyag	
Gálffy Mózes: Keresztneveink becéző alakjai		vizrajzi szókincse	1.000
a Borsavölgyén	1.000	— A magyar helynévkutatás a XIX. század-	
György Lajos: Bálint Gábor emlékezete ...	1.000	ban	2.000
Hantos Gyula: Kétvízköztű majorok	2.400	— Kalotaszeg helynevei. I. Adatok	21.000
Hankó Béla: Székely lovak	1.000	Szabó T. Attila—† Gergely Béla: A Dobokai	
Huszár Lajos: Bethlen Gábor pénzei	15.000	völgy helynevei	6.000
Imre Samu: A kolozsvári fazekasság műszó-		— A kolozsmegyei Borsavölgy helynevei ..	2.000
kincse	1.500	Székely Zoltán: A komollói erődített római	
Jakó Zsigmond: A gyulai vártartomány urbá-		tábor	1.500
riumai	24.000	Tamás Lajos: A magyar eredetű román köl-	
Jancsó Elemér: Bölöni Farkas Sándor élete		cönszavak művelődéstörténeti értékelése	2.000
és munkássága. 1795—1842	1.200	— Fogarasi István kátéja. Fejezet a bán-	
— Döbrentei Gábor élete és munkássága ..	1.500	sági és hunyadmegyei ruménség műve-	
Járdányi Pál: A kidei magyarság világi ze-		lődéstörténetéből	3.000
néje	3.600	— Ugocsa magyarrumén kapcsolatok ...	2.000
Juhász István: A középkori nyugati misszió		Vajkai Aurél: Népi orvoslás a Borsavölgyé-	
és a románság	1.000	ben	3.500
— Bethlen Miklós politikai pere	1.500	Varjas Béla: Enyedi György Gismunda és	
Kelemen Lajos: Erdélyi magyar mennyezet-		Gisquardus széphistóriája	2.000
festmények a XVII. századból	5.000	— XVI. századi magyar orvosi könyv	15.000
Knežsa István: Erdély víznevei	2.000	Venczel József: Az erdélyi román földreform	6.000
Kovács László: A kolozsvári hóstátiak temet-		Veress Endre: Báthory István levelezése. 2	
kezése	15.000	kötet	20.000
Krauss Friedrich: Nösnerländische Pflanzen-		Magyar Népnyelv (Szerk. Bárczi Géza és Szabo	
namen	5.000	T. Attila), III (1941). köt.	10.000
László Gyula: A honfoglaló magyarok művé-		— IV (1942). köt.	15.000
szete Erdélyben	4.000	Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve	
— Kolozsvári Márton és György Szt. György		1940—41.	10.000
szobrának lószerszámja	4.000	Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve	
— Ósvállásunk nyomai egy szamosháti koc-		1942.	10.000
sis-történetben	1.200	Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve	
Makkai László: Szolnok-Doboka megye ma-		1943. I. kötet	4.000
gyarságának pusztulása a XVII. század		Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve	
elején	3.000	1944.	18.000